

ԲԱԶՄԱՄԱՎԷՊ

Զ. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 3.

1848

ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ 1.

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Լ՝ԻՆԿԵՍԿԱՆՈՐԱՅ ՎԵՃԱԿԸ ԼԱՊԵՆԵԼՈՒ ԳԽԱՐԻ :

Լ՝ԶԳԻ մը երջանկութեան պատճառը ուսումնն ու գիտութիւնն է կ'ըսէին ատեն մը մեր նախնիքը . բայց որչափ մարդիկ ասանկ ըսողներուն վրայ ծիծաղելով, տեսակ տեսակ առարկութիւններ կ'ընէին, ու տեսնելով որ ան առարկութիւնները լուծող չկայ, մանաւանդ թէ իրենք ալ իրենց տգիտութեամբը կրնան օրուան հացերնին ճարել, իրենց ծուռ մտացը վրայ աւելի կը հաստատուէին . և ուսմունքն ու գիտութիւնը ոչ միայն անօգուտ բան մը, հապա նաև ֆրաստկար կը սեպէին, ըսելով թէ ինչո՞ւ համար թողում տղաս՝ որ երթայ իր տղայութեան պատուա-

կան ժամանակը դպրոցները հեգերէն ու սաղմոս կարդալու անցընէ, կամ գիր ու թուաբանութիւն սորվի . որ ոչ տիրացու պիտի ըլլայ և ոչ տէրտէր ըլլալու միտք ունի . աւելի աղէկ չէ՞ որ ան ժամանակը արուեստաւորի մը քով անցընէ, ու գոնէ ձեռագործ մը սորվի, որ ետքը կարենայ անով իր հացը ճարել : Իհա ասանկ կը մտածէին ատեն մը մեր հարքը . անոր համար տղան ինչուան տասուիրեք տասնըջորս տարին պարապ թողլով, մէկէն խանութպանի մը քով կը դնէին . և միանգամայն կ'ուրախանային ալ որ ոչ միայն վարժապետին տալու ստըկէն աղատեցան, հա-

պա նաև զաւակնին ալ մէկէն ստակ վաստրկիլ սկսաւ, և շաբաթը գոնէ քսան փարայ շաբաթէք կ'առնէ ու անով իր ոտքի ամանին ու գլխակապին ծախքը կը հանէ : Եւ ասով էր որ ատեն մը բոլոր շուկային մէջ հազիւ թէ մէկ հոգի կը գտնուէր որ օրացոյց նայիլ գիտնար . և թէ որ հարկ ըլլար յաւիտենականութեան մէջ կորսուած օրերնին փնտռել, ինչով մոմով անոր կ'երթային հարցընելու : Եւ քանի բաները իրաւ է որ մեզի հիմա ծաղրական կ'երևնան, բայց թէ իրաւքնէ ասանկ բաներ կ'ըլլան եղեր՝ ծերոց աւանդութիւններէն յայտնի է :

Ուրախ ենք որ հիմա մեր ազգը աս բաներու վրայ կը ծիծաղի . ըսել է թէ քիչ շատ մտեր է մեր մէջն ալ գիտութիւնը, և գոնէ կարգալ գրելը հասարակ բան մը դարձեր է նոյն իսկ արուեստաւորներուն . և շատերը ոչ միայն լաւ տպագրոց օրինակէն, հապա նաև իրենք իրենց փորձովն ալ իմացեր են մեր նախնեացը առածը թէ Լէֆի Տէր-Ղանիւ-Լեւան պարճաւոր ուսումնի ու գիտութեան է . որ ատեն մը անլուծանելի խօսք մը կը սեպուէր :

Բայց շատ մարդիկ ալ կան, որ թէ պէտ տղաքնին դպրոց կը ղրկեն ու կ'ուզեն որ գոնէ կարդալն ու գրելը սորվի, բայց շատ անգամ իրենց կարօտութենէն ստիպուած, տղաքնին նորէն ետ կ'առնեն՝ առանց սպասելու որ քանի մը հարկաւոր բաներ ալ սորվին . և ասանկ կ'ըլլան սովորաբար վարի կարգի արհեստաւորաց տղաքը : Եւ ոչ միայն ծիծաղելի չեն, հապա նաև մարդուս գութն ալ կը շարժեն . վասն զի թէ պէտ իրենք ալ կ'ուզեն որ տղաքնին իմաստուն մարդ ըլլայ, և ճանաչած ալ են վերի առակին ճշմարտութիւնը, այսու ամենայնիւ վարժապետին ծախքը ծանր գալով իրենց՝ բաւական կը սեպեն որ գրել ու կարդալ գիտնայ տղան, ու ետքը կամ հօրը խանութը կենալով անոր օգնական ըլլայ, և կամ ուրիշ քով քանի մը ստակ վաստրկի :

Բայց արդեօք տասնըջորս տասնը-

հինգ տարեկան տղայ մը իր օգուտն ու շահը կրնայ ճանչնալ ու իր ապագայ վիճակը մտածելով՝ ժողոված ստակը մէկդի դնել . — յայտնի է թէ չկրնար, ու չենք կրնար ալ աս բանս պահանջել . մանաւանդ՝ թէ որ իրեն հասակակիցներ ալ գտնէ, անոնց մէջ ալ չարեր ըլլան՝ որ զինքը գլխէ հանեն : Եւ ատեն ինչ կ'ըլլայ տղան . — խելքը միտքը խաղի ինտուսի տուած, հազիւ թէ կէսօրը վարպետին խանութը կրնայ նստիլ, և իրիկունը ազատ եղածին պէս՝ կը վազէ կ'երթայ իր հասակակիցներուն քովը . պզտիկուց կը վարժի վաստրկածը մնիսել, լիբե խօսքեր առնել ու տալ, անամօթ կատակներ ընել, և վերջապէս դատարկապորտ մարդու կեանք անցընել . և թէ որ շաբթուն մէջ բան մըն ալ վաստրկի, կիրակի օրը քսակը պարապ տուն կը դառնայ . այսպէսով տղան բնութեամբ աղէկ ալ ըլլայ, չար ընկերները զինքը գլխէ կը հանեն, ու անոնց մոլութիւնները փոխադրական հիւանդութեան մը պէս իրեն ալ կ'անցնին . վասն զի յայտնի ալ կը տեսնենք որ ողջ պտուղ մը փտտածներու քով կենալով՝ ինքն ալ փտտիլ կը սկսի : Ուրեմն երբոր տղայ մը պզտիկուց աս ճամբան բռնելու ըլլայ, անկէց ինչ օգուտ կրնայ տեսնել հայրը . ինքն որ զանիկայ մեծ յուսով արուեստի գրեր էր որ քիչ մը բան վաստրկի, իրեն օգնական ըլլայ, անիկայ ոչ միայն իր շաբաթէքը կը մնիսէ, հապա նաև հօրը ստակին ալ աչք կը տնկէ . կան տղաք ալ որ անօրէն ապերախտութեամբ մը մտքերնէն ու սրտերնէն կ'անցընեն թէ երբ պիտի ըլլայ որ իրենց հայրը ժամ մը առաջ մեռնի՝ որ ժառանգութիւննին առնեն : Բայց թերևս աս վերջինը լաւ տպագրոց մէջ աւելի գտնուի . վասն զի կրնանամ ըսել թէ մեր ազգին բնութիւնը շատ աւելի ազնիւ է, և բնական ու աստուածային օրինաց քաղցր պարտքը՝ որ կը յորդորէ զմեզ ծնողքնիս սիրելու՝ ընդհանրապէս արեւելոց սրտին մէջ աւելի տպաւորուած է :

Հիմա այսպիսիներուն հայրերը տես-

նելով աս իրենց տղոց բռնած գէշ ճամբան , և թէ տղաքը շուտով արուեստի դնելը որչափ գէշ բան է եղեր , և մտածելով ալ որ եթէ դեռ դպրոց կենային , ու գոնէ բարի վարուց ու քաղաքավարութեան սկզբունքն առնէին , որչափ աւելի աղէկ կ'ըլլար իրենց վիճակը , և որչափ օգտակար իրենց սորված արուեստը , կը փափաքէին որ գոնէ աս բանիս դարման մը ըլլայ . զիրենք նորէն դպրոց ղրկել՝ բաներնուն ձեռք չտար . իսկ արհեստին հետ մէկտեղ անոնց բարոյական ու մտաւոր ուսմունքն ալ առաջ տանիլ՝ շատ դժուար ու անկարելի բան կ'երևնայ :

Իսկ մարդասիրութեան , ազգասիրութեան , մանաւանդ թէ աստուածսիրութեան եռանդով վառուած մարդու մը առջև կրնայ անանկ դժուար ու անկարելի արգելք մը ելլել՝ որ զանիկայ յուսահատցնէ , մանաւանդ՝ թէ որ խելքն ու ճարտարութիւնն ալ իրեն օգնական ըլլան : Եւ իրաւքնէ կը տեսնենք որ Եւրոպայի մէջ աս բանիս ալ դարմանը գտեր են Գիշերային դպրոց ըստած տեղերը հաստատելով , որ առաջ Խտալիա Հռովմաքաղաքին մէջ սկըսաւ , ու ետքը քանի որ օգուտները յայտնի եղաւ՝ ուրիշ տեղուանք ալ տարածուեցաւ : Իս բանս մեր ազգին ալ շատ հարկաւոր բաներէն մէկը սեպելով՝ կ'ուզենք աս դպրոցներուն կարգին վրայ քիչ մը տեղեկութիւն տալ :

Իս տեսակ դպրոցները հաստատողը առջի անգամ հռովմայեցի աղքատ որմնադիր մը եղած է . աս մարդը ամէն իրիկուն իր բանը գործը լմնցնելէն ետեւ՝ իրիկուն դէմտուն դառնալու աւտենը կը տեսներ իր քաղքին (Հռովմայ) արհեստաւորներուն տղաքը , որ փողոցներն ու հրապարակները ցրուած՝ հողու փոշիի մէջ թաղուած , տեսակ տեսակ անկարգութիւններ սորվելէն սորվեցնելէն զատ , շատ անգամ խաղի պատճառաւ իրենց վաստակած ըստակնին ալ կը մոխեն կը փճացնեն : Ինքը թէպէտ աղքատ՝ բայց պզտիկուց աղէկ կըթուծիւն առած ըլլալով , ի

մացեր էր թէ բարի ու աղէկ մարդ ըլլալը որչափ սքանչելի բան է , և թէ ժամանակի կորուստը ինչ անդարմանելի ու անգիւտ կորուստներէն մէկն է . ասոնք մտածելով՝ երբեմն երբեմն անտղոց քով կ'երթար , ու երբեմն խրատով երբեմն ալ խոստմունքով անոնցմէ ոմանք իր տունը կը տանէր , ու որչափ կրնար նէ զիրենք կը զուարճացնէր՝ իր գիտցածին չափ քրիստոնէական վարդապետութիւն , մարդավարութե սկըզբունքներ , գրեւ կարդալ և թուաբանութեան հարկաւոր բաները անոնց սորվեցնելով : Վիչ ատենի մէջ անանկ եղաւ որ արհեստաւորաց ան աշակերտներն իրիկունը ազատ եղածուն պէս , իրենք իրենցմէ կը վազէին ան ծերուկին տունը . ուրիշ շատերն ալ անոնցմէ օրինակ առնելով , տեսնելով ալ թէ որչափ աղէկ բան է եղեր գէշ ընկերներէ փախչին ու ժամանակը պարապ չանցընելը , ետեւէ ետեւ առջիններուն բռնած ճամբուն կը հետեւէին . մանաւանդ որ ծերուկը երբեմն երբեմն յառաջացեալներուն պարգևներ ալ կուտար : Իս կերպով քիչ ատենէն ծերուն աշակերտները այնչափ շատցան՝ որ ինքը մինակ չէր հասնէր անոնց պիտոյքը հոգալու . ուստի գնաց աս բանս քանի մը ընտիր քահանաներու իմացուց : Ինոնք ալ մէկէն ձեռք ղրին , ու մասնաւոր տուն մը վարձելով՝ տղաքը հոն ժողվեցին , ու կամաց կամաց կարգ ու կանոն սահմանելով առաջին գիշերային դպրոցը հաստատեցին . Գիշերային ըսուելուն պատճառն ալ յայտնի է , որովհետեւ աշակերտները իրիկունը արեւը մոնելէն ետքը կը ժողվին ու կը սորվին : Ետքը նոյն քահանայից առաջնորդութեամբ ու ան ծերուն հոգ տանելով՝ Հռովմաքաղքին այլ և այլ կողմերն ալ հաստատուեցան աս դպրոցները , անանկ որ հիմա տասնի չափ կը համրուին , և ամէն մէկուն մէջ հարիւր տղու չափ կայ . մեծամեծներն ալ շատ օգնութիւն ըրին աս բանիս՝ տեսնելով ասոր բարի վախճանն ու օգտակարութիւնը :

Իսկ իրենց գլխաւոր կանոններն ասոնք են .

Ա . Տղայ մը աս դպրոցներէս մէկը մտնելու համար՝ պէտք է որ արհեստաւորի մը աշակերտ ըլլայ . անոնցմէ դուրս ոչ ոք կրնայ իրաւունք ունենալ :

Բ . Ի՞նչն տղայ իրիկունը խանութէն ազատ եղածին պէս դպրոց պիտի երթայ , առանց ուրիշ տեղուանք տնտրելու :

Գ . Ի՞նչն օր ճիշդ հաշիւ պիտի բռնուի թէ տղայ մը որ օր եկեր է՝ որ օր չէ եկած . ուստի տղան ամէն օր դպրոց մտնելուն պէս՝ իր անունը նշանել պիտի տայ :

Դ . Տղաքը դպրոցին մէջ պիտի սորվին գրել , կարդալ , քրիստոնէական վարդապետութիւն , մարդավարութիւն , թուաբանութիւն , ուրուագրութիւն ու երաժշտութիւն :

Ե . Ի՞նչն շաբաթ ու տօներու նախընթաց իրիկունը իրենց համար սահմանուած եկեղեցին կամ մատուռը պիտի ժողովուին իրենց աղօթքը կատարելու , և քրիստոնէական վարդապետութեան ու բարի վարուց քննութիւն ընելու :

Զ . Կիրակի ու տօն օրերը առաւօտը ելլելէն ետեւ շիտակ եկեղեցին պիտի երթան , ու ինչուան որ ամէնքը ժողովուին՝ անոնցմէ մէկը հոգեւոր գիրք մը կը կարդայ . ուրիշներն ալ մտիկ պիտի ընեն : Երբոր ամէնքը ժողովուին , իրենց առաւօտեան աղօթքը ձայնով կատարելէն ետեւ պատարագի մը ներկայ պիտի ըլլան , ու յետոյ իրենց համար սահմանուած տեղը միաբան խաղան ու զուարճանան : Իսկ իրիկունը երեկոյեան աղօթքէն ետեւ դարձեալ դպրոց պիտի դառնան ու իրենց բանին հետ ըլլան : Ի՞նչիսը մէյմը պարտրկան են տղաքը խոստովանելու ու հաղորդուելու :

Է . Իրեք ամիսը մէյմը առանձին քրննութիւն , իսկ տարին մէյմը ընդհանուր քննութիւն պիտի ըլլայ տղոց բարի վարքին և ուսմանց մէջ ըրած յառաջդիմութիւններն իմացուելու համար . և անոնց համեմատ վարձք պիտի առ-

նուն . առաճնին աւելի զգեստեղէն կամ իրենց արհեստին վերաբերեալ բան մը պիտի ըլլայ :

Կարծեմ թէ աս կանոնները ընդհանրապէս մեր ազգին ալ կրնան յարմարիլ քիչ շատ փոփոխութեամբ , որ փորձով կրնայ իմացուիլ . միայն չորրորդը ասանկ կրնայ ըլլալ . Տղոց սորվելու ուսմունքներն ըլլան գրել , կարդալ , աշխարհաբառ բան շարագրել , թուաբանութիւն , քաղաքավարութիւն , բարոյական իմաստասիրութիւն ու քրիստոնէական վարդապետութիւն . կամ թէ որ ժամանակ ըլլայ՝ քիչ մը քաղաքական ու բնական աշխարհագրութեւն ու բնական պատմութեան գիտելիք :

Ե՛հա ասանկով կը լուծուի նաև անոնց տարակոյսը որ կ'ըսէին . Կիտութիւնը ինչ ընեմ , տղաս արհեստ մը սորվի որ ստակ վաստըկի . վասն զի ասով արհեստ ալ կը սորվին , անկէց վաստըկած ստակնին ալ չեն կորսուցնցներ խաղի տալով , ու նաև միանգամայն բարի ու բաւական ուսումնական անձինք կ'ըլլան :

Ե՛ս դպրոցներուս վրայ աս համառօտ տեղեկութիւնս տալէն ետքը , ալ հարկաւոր չենք սեպեր՝ մէկիկ մէկիկ անոնց օգուտներն համրել ու գովել , ինչպէս որ աս օգուտները Խտալիոյ մէջ կը տեսնենք ընդհանրապէս ամէն արհեստաւորացի վրայ . աս կը փափաքինք որ մեր ազգն ալ նոյն օգուտները փոխանակ ուրիշներուն վրայ լսելու՝ ինքն իր վրայ աչքով ալ տեսնէ և ուրախանայ :

ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Ս ԵՃԱԲԱՆԱԿԵՐ ԴԱՐԴ :

Ս ԻՃԱԲԱՆԵԼՈՒՒ սէրը անխմանալի ախտերուն մէկն է : Երբ կայ որ կարծես թէ խօսակցութեան համչառներ՝ թէ որ ուրիշի չընդդիմաբանէ . կարծես թէ կը սպասէ ուրիշի մէկ խօսքը բռնելու որ վէճ բանայ , մտքին վրայ ալ չըլլայ՝